

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТИ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЕПОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

BORROWED INTERNATIONAL EPONYMS IN MODERN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

Ковальчук О.П.,

orcid.org/0000-0002-6933-1751

*асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Епонімічна лексика сучасної української й англійської мов відображає помітну тенденцію до інтернаціоналізації завдяки інтеграційній функції міжкультурної комунікації. У статті проаналізовано джерела запозичень, структурні й семантико-мотиваційні особливості досліджуваних одиниць. Інтернаціональні епоніми з антропонімічним елементом запозичуються українською й англійською мовами переважно з латинської, грецької, французької, німецької мов. В українській мові є значна кількість інтернаціональних епонімів, запозичених з англійської мови, тоді як інтернаціоналізми з україномовним антропонімічним епонімом є рідкісним явищем у лексикографічних джерелах. Назви античних богів міфології, імена й прізвища відомих осіб, персонажів художніх творів мотивують значення інтернаціональних епонімічних лексичних одиниць в українській та англійських мовах.

Ключові слова: епонім, запозичення, інтернаціоналізм, антропонім, мотивованість епоніма.

Епонимическая лексика современного украинского и английского языков отражает прогрессирующую тенденцию к интернационализации благодаря интеграционной функции межкультурной коммуникации. В статье проанализированы источники заимствований, структурные и семантико-мотивационные особенности исследуемых единиц. Интернациональные эпонимы с антропонимическим элементом заимствуются украинским и английским языками преимущественно из латинского, греческого, французского, немецкого. В украинском языке существует значительное количество международных эпонимов, заимствованных из английского языка, в то время как интернационализмы с украиноязычным антропонимическим эпонимом являются редким явлением в лексикографических источниках. Названия античных богов мифологии, имена и фамилии известных людей, персонажей художественных произведений мотивируют значение интернациональных эпонимических лексических единиц в украинском и английском языках.

Ключевые слова: эпоним, заимствование, интернационализм, антропоним, мотивированность эпонима.

The eponyms of modern Ukrainian and English reflect a vivid tendency towards lexical internationalization due to the integrating function of intercultural communication. The article analyzes sources of borrowing, structural, semantic and motivational features of the units studied. International eponyms with anthroponymic element are borrowed into Ukrainian and English mainly from Latin, Greek, French and German. In the Ukrainian language there is a significant number of international eponyms borrowed from the English language, while internationalisms with the Ukrainian anthroponymic eponym are a rare phenomenon in lexicographic sources. The names of the ancient mythology gods, the famous people and the literature personages motivate the semantics of international eponymous lexical units in the Ukrainian and English languages.

Key words: eponym, borrowing, internationalism, anthroponym, motivation.

Постановка проблеми. Процес запозичення іншомовних елементів засвідчує активний розвиток міжнародного спілкування й пошук самобутності народів, порушуючи питання *співвідношення інтернаціонального та національного* в процесі формування номінативних одиниць. Значне зростання запозиченої та інтернаціональної лексики національних мов пояснюється формуванням глобального інформаційного простору, суспільних процесів, орієнтованих на світову інтеграцію. З'ясування шляхів формування лексичного складу будь-якої мови є важливим завданням для ґрунтовного розуміння процесу її розвитку з огляду на історико-культурну взаємодію з іншими народами.

У зв'язку з активізацією інтеграційних процесів і важливістю *антропоцентричного підходу* [1]

до вивчення мовних одиниць найбільший інтерес становлять ті розвідки, в яких лексика досліджується в міжкультурному контексті. Наприклад, культурологічно значущими є епоніми, утворені на основі власних назв, зокрема антропонімів. Однак аналізований прошарок лексики не є всебічно описаним, немає спеціальних доробків, присвячених зіставному аспекту інтернаціоналізмів як компонентів запозиченої епонімічної лексики в українській та англійській мовах, що й визначає *актуальність* дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культура є спадковим комплексом уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань тощо, який існує лише в діалозі з іншими культурами й акумулюється в мовних одиницях. Коди культури є маркерами свідомості, ідентифікації національно-

етнічного соціуму, адже мову, компонент комунікативної взаємодії, розглядають як культурну систему, що й спричинило виникнення науки *лінгвокультурології*, яка вивчає способи збереження й передавання інформації про культуру народу. Результати наукових розвідок у її царині представляють особливості національних мовних картин світу та диференціацію вербальних і невербальних меж національних концептосфер, усвідомлення яких сприяє становленню міжкультурної компетенції [2, с. 11–12; 3, с. 24–25; 4–7].

Аналізуючи співвідношення запозичених та інтернаціональних слів, доходимо висновку слідом за науковцями [8; 9], що інтернаціональна лексика у широкому розумінні належить до *лексичних запозичень*, оскільки для того, щоб стати надбанням декількох мов, мовна одиниця має бути запозиченою хоча б однією з них.

Сучасні лінгвісти порушують проблему адаптації запозичень у системі мови-реципієнта, адже освоєння лексики іншомовного походження відбувається на різних рівнях – графічному, фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному та словотвірному [10, с. 85]. Основними ж ознаками ідентифікації інтернаціональності слова є збереження його зовнішньої форми з можливими фонетичними й морфологічними відмінностями через національну специфіку мови; повний або частковий збіг семантичного змісту в неспоріднених мовах; єдина мова-джерело [9; 11]. Прикладом фонетичних змін у вимові інтернаціоналізму є лексема *вакханалія* / *bacchanalian* – «бенкетування, п'янство», яка запозичена з латинської *Bacchanalia* – свято на честь бога Вакха, в українській мові початкове *б* замість *в* засвідчене в XVII ст. і пояснюється впливом російської мови. Інтернаціоналізми не слід ототожнювати з екзотизмами, які означають предмети й явища, що не існують в навколишньому середовищі носіїв мови-реципієнта, і входять до іншої мови у своєму початковому вигляді як фонетичне запозичення чи калькування [9]. Запозичені компоненти лексики вивчались переважно в площині термінології [12, с. 5; 13, с. 103; 14, с. 87].

Постановка завдання. Невирішені питання у зазначеному розрізі визначають основне завдання дослідження – вивчити шляхи поповнення інтернаціональної епонімічної лексики в українській та англійській мовах у зіставному аспекті, проаналізувавши джерела запозичень, структурні й семантико-мотиваційні особливості одиниць. Матеріалом дослідження є інтернаціональні епонімічні лексичні одиниці в українській та англійській мовах, виокремлені методом суцільної

вибірки зі словників епонімів [15–17], тлумачного [18], етимологічного словників [19] і словника іншомовних слів [20]. Вивченню підлягали інтернаціональні епоніми, які зберігають не лише зовнішню форму з національною фонетичною та морфологічною варіативністю, але й внутрішню форму, вмотивованість.

Виклад основного матеріалу. *Інтернаціоналізми* зазвичай не вважаються одиницями певної мови, оскільки інтернаціональне не може бути своїм чи чужим, тому явище інтернаціонального виходить за межі двох протилежних категорій «своє – чуже». Останні глибоко пронизують національно-етнічну свідомість і ментальність народів, відображаючи колективне національне свідоме та підсвідоме, віддзеркалене в мові носіїв культури. Категорія «своє – чуже» створює стійкі стереотипи уявлень про світ, впливаючи на механізм самоідентифікації етнічної свідомості. Крім того, ця опозиція аксіологічна за природою, оскільки передбачає визначення цінностей соціуму [2, с. 35–36]. Іншомовне слово стає своїм, якщо добре засвоєне, а чужим воно вважається тоді, коли в його засвоєнні немає необхідності.

Культурно зумовлені компоненти, що відображають національну картину світу на рівні слів і словосполучень, – це власні імена, так звані ономастичний код культури, що входять до складу епонімів. Індивідуалізувальний компонент антропоніма мотивує значення епоніма у прихованій формі і тому виявляється на основі етимологічного аналізу або реконструкції багатогранного зовнішнього контексту, оскільки власна назва завжди апелює до культурно маркованих фонових знань певного колективу [21, с. 46; 22, с. 29–30; 23, с. 81].

Низка епонімічних одиниць виникла *в німецькій, англійській* мовах, згодом була запозичена українською мовою і досі належить до міжнародного інтернаціонального фонду: *бадмінтон* / *badminton* – “a game with rackets in which a shuttlecock is hit back and forth across a net” походить від назви англійського м. Бадмінтон в Англії; *балаклава* / *balaclava* – “a close-fitting headgear covering the whole head and neck but for parts of the face, usually made of wool” – назва придумана англійцями під час боїв у бухті Балаклава під час Кримської війни. Вплив англійської мови неухильно збільшується внаслідок активного міжкультурного спілкування і поширення процесу глобалізації, що призводить до великої кількості інтернаціональної лексики, з епонімічним компонентом, зокрема, в європейських мовах.

Українська й англійська лексика формувалася на основі не лише національних елементів,

але й шляхом залученням одиниць іншомовного походження – *греко-латинського і французького* насамперед: *паніка / panic* – “*sudden uncontrollable fear or anxiety, causing a wild unthinking behaviour*” з французької *panique*, з латинської *panicus*, з грецької *panikos* від імені бога Пана, який за міфологічними уявленнями навіював раптовий страх; *батист / batiste* – “*a fine, light linen or cotton fabric resembling cambric*” від прізвища фламандського ткача XIII ст. Ф. Батіста.

У порівнюваних мовах трапляються випадки співіснування свого елемента та запозичення з іншої мови, що позначають одне й те саме поняття: наприклад, латино-грецька запозичена лексема, мотивована іменем богині, дочки Асклепія та Епіоні, цілительки людей, *панацея* має синоніми в українській мові *ліки, зілля*, а в англійській мові *panacea* – *remedy, heal-all*. У випадку різного прояву умотивованості лексем-синонімів перевагу надають більш мотивованим назвам, навіть інтернаціоналізм, хоча вживання одиниць рідної мови вважається доцільнішим, тому що внутрішня форма рідного слова зрозуміліша [9].

В українській та англійській мовах безпосередніми запозиченнями є переважно однослівні епонімічні одиниці. У простих епонімічних найменуваннях зовнішня структура збігається зі структурою власних назв, від яких вони утворені, наприклад: *ампер / ampere* – “*a unit of electric current equal to a flow of one coulomb per second*” від прізвища французького фізика, основоположника електродинаміки А. Ампера; *бегонія / begonia* – “*a herbaceous plant of warm climates, the flowers of which have bright sepals but no petals*” від прізвища французького любителя рослин М. Бегона.

Епонім як компонент словосполучення слугує інтернаціональним знаком у комунікації. В основі епонімічних словосполучень інтернаціональні епонімічні компоненти можуть утворювати різні моделі залежно від статусу основи, з якою їх поєднують. Наприклад, епонімічний компонент у постпозиції поєднується з національним (в англійській мові) або запозиченим неепонімом (в українській мові), утворюючи інтернаціоналізм: *біф-строганов / beef-stroganoff* – “*a dish in which the main ingredient, typically strips of beef, is cooked in a sauce including sour cream*” походить від імені графа Пола Строганова, російського дипломата XIX ст., який любив тонко нарізане й обсмажене філе яловичини з грибами і сметаною; *біф-веллінгтон / beef-wellington* – “*a dish consisting of beef coated in pate and wrapped in puff pastry*” – страва, пов’язана з першим герцогом

Веллінгтону. В останньому прикладі інтернаціональним виявляється саме свій епонімічний елемент в англійській мові.

Окрему групу формують лексеми, у яких інтернаціональні препозиційні епонімічні елементи утворюють композити з чужомовними за походженням складовими-неепонімами: *ампер- (година, метр, секунда), рентгено- (діагностика, знімок, терапія)*.

Продуктивним є поєднання компонентів *гіга-, мега-, мікро-, кіло-* тощо з інтернаціональними епонімами в постпозиції для вираження одиниць вимірювання: *мега- (ват, вольт) / mega- (watt, volt); мікро- (ампер, ват, вольт) / micro- (ampere, watt, volt)*.

Трапляються складені одиниці, утворені поєднанням двох епонімів: *вольт-ампер, вольт-кулон*.

Інтернаціональні епонімічні найменування представлені переважно іменниками, хоча серед аналізованого матеріалу є прикметники, наприклад, *платонічний / platonic* – “*intimate and affectionate*” апелює до імені грецького філософа Платона та його ідей зокрема.

Імена, до яких апелюють інтернаціональні епонімічні лексичні одиниці в українській та англійських мовах, належать до антропонімічних груп:

Імена античних богів міфології: *ехо / echo* – “*a sound or sounds caused by the reflection of sound waves from a surface back to the listener*” – на честь богині повітря й землі, якій дружина Зевса заборонила говорити, наказала лише повторювати, що їй скажуть інші, за те, що вона багато розмовляла із Зевсом.

Імена й прізвища відомих осіб: *шатообріан / chateaubriand* – “*a thick fillet of beef steak*” апелює до французького письменника, політика й дипломата Франсуа-Рене де Шатообріана, чий шеф-кухар придумав страву; *праліне / praline* – “*smooth and sweet substance made by boiling nuts in sugar, used as a filling for chocolates*” – на честь маршала Плессі-Пралін, чий кухар уперше створив солодкий десерт.

Імена персонажів художніх творів: *бармецид / barmecide* – “*a person who offers benefits that are illusory or disappointing*” – на честь імені персидського принца з казки «Тисяча й одна ніч».

Висновки. Епонімічна лексика сучасних української й англійської мов відображає прогресивну тенденцію до інтернаціоналізації з одночасним збереженням національних особливостей мовного фонду. Інтернаціональні епоніми з антропонімічним компонентом запозичуються українською й англійською мовами з латинської, грецької,

французької, німецької мов, а також з англійської українською мовою. Однак інтернаціоналізми з україномовним антропонімічним епонімом є рідкісним явищем у лексикографічних джерелах (*бандерівці, бандера* тощо), як і запозичення з італійської (акронім *fiat* – *італійська автомобільна фабрика Туріна*). Спільним для обох мов є збереження інтернаціональними епонімами не лише зовнішньої форми з національною фонетичною та морфологічною варіативністю, але й

внутрішньої форми, вмотивованості. Поповнення лексики інтернаціональними й запозиченими епонімами полегшує міжкультурне спілкування та економить зусилля в процесі розуміння мови. Їх використання сприяє гнучкості й ефективності мови, віддзеркалюючи позитивний досвід представників різних лінгвокультур. Перспективним видається дослідження інших шляхів поповнення епонімічної лексики в українській та англійській мовах у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І.О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2006. № 1. С. 33–39.
2. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ Академія, 2012. 288 с.
3. Левицький А.Е., Борисенко Н.Д., Савчук І.І. Теорія міжкультурної комунікації. Київ : Логос, 2011. 127 с.
4. DeFleur M.H., Margaret H. Fundamentals of Human Communication. Social Science in Everyday Life. New York : McGraw-Hill/Higher Ed., 2005. 454 p.
5. Hybels S. Communicating Effectively. New York : McGraw-Hill / Higher Ed., 2007. 418 p.
6. Kasper G., Kellerman E. Communication Strategies London. New York : Longman, 1997. 394 p.
7. Masterson J.T., Beebe S.A. Watson N.H. Speech Communication. Theory and Practice. New York : CBS College Publishy, 1983. 287 p.
8. Есенова Е.Й. Запозичена та інтернаціональна лексика : теоретичні аспекти проблеми. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород. 2014. Вип. 12. С. 77–80.
9. Кияк Т.Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1068/1/06ktpifm.pdf>.
10. Приймак Т.П., Колесник М.Ю. Адаптація німецькомовних лексичних запозичень у системі української мови. *Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej organizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych «Literatura, socjologia i kulturoznawstwo Naukowa i Praktyczna Nauka światowa: problemy i innowacje»*. Warszawa. 2017. С. 85–89.
11. Акуленко В.В. Інтернаціональні елементи в лексиці мов. *Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке*. Кишинев. 1971. С. 251–264.
12. Кочан І.М. Синтагматика та парадигматика термінів з міжнародними компонентами як фактор їх системності. *Проблеми української термінології*. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2005. № 538. С. 3–10.
13. Епоніми симптомів, синдромів і хвороб внутрішніх органів / за заг. ред. О.О. Абрагамовича. Львів : ПП «Кварт», 2005. 126 с.
14. Онуфрієнко Г.С. Мовна гібридизація термінологічного знака як актуальна проблема українського термінознавства. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 87–88.
15. Alpha Dictionary. Eponyms. URL: https://www.alphadictionary.com/articles/eponyms/eponym_list_pq.html.
16. A New Dictionary of Eponyms / Ed. by Morton S. Freeman. 2002. URL : <http://www.oxfordreference.com/abstract/10.1093/acref/9780195093544.001.0001/acref-9780195093544-e-273?rkey=53BfpJ&result=275>.
17. Dictionary of eponyms. URL: <http://eponyms.enacademic.com>.
18. English Oxford Living Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.
19. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред.: О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 2003. 657 с.
20. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml>.
21. Михайлишин Б.П. З історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 45–50.
22. Панько Т.І. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. С. 174.
23. Дзюба М.М. Особливості мотивованості епонімічних термінів. *Семантика мови і тексту* : матер. X Міжнар. наук. конф. Івано-Франківськ, 2009. С. 80–82.